

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Gottlands Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Gottlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-Berättelse för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
BEFALLNINGSHAFVANDES

UTI

Gottlands Län

TILL

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

FEMÅRS-BERÄTTELSE

för Åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842.

STOCKHOLM, 1844.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
1:o Länets Allmänna beskaffenhet.....	1.
2:o Innevånare.....	5.
Lagsökningarnes antal under dessa fem år hafva varit....	6.
3:o Näringar.....	7.
Jordbruket.....	7.
Boskapsskötseln.....	9.
Skogar.....	11.
Bergsrörelse.....	13.
Fabriker, Bruk och öfriga Näringar.....	14.
Binäringar.....	15.
Saltpeter-tillverkningen.....	16.
Sjöfarten har sysselsatt.....	18.
Handeln.....	18.
4:o Politisk Författning.....	19.
Kammarverk.....	19.
Statsbidrag.....	23.
Politi.....	24.
Wisby, Länets enda Stad.....	29.

Ön Gottland med omgifvande mindre holmar och Fårön, belägna nära i midten af Östersjön emellan $56^{\circ}, 54', 40''$ och $57^{\circ}, 59', 5''$ latitud samt emellan $36^{\circ}, 16', 30''$ och $37^{\circ}, 33', 30''$ longitud, utgöra omkring 24 kvadratmil. Gottska Sandön, belägen $5\frac{1}{2}$ geografiska eller sjömil norr om Fårön, tillhör äfven Gottlands Län.

Afstånden ifrån Gottland till omgifvande fasta land, beräknade i vanliga sjömil eller 15 på graden, äro som följer:

Emellan klintehamn och Böda på Öland	9 $\frac{1}{2}$.
„ Cronvall- och stora Carls-ö $\frac{7}{8}$ mil och derifrån till Engern på Öland $6\frac{1}{2}$, inalles	7 $\frac{3}{8}$.
„ Hallshuk vid Kapellshamn och Landsorts fyr	14.
„ Wisby och Werstervik	14.
„ Östergarnsholm och Windau i Curland	20.
„ Samma holme och närmaste strand af Curland vid Bakhofven	18 $\frac{3}{4}$.
„ Hoburgen och Reserhoeft norr om Danzig	31 $\frac{1}{4}$.

Gottland åtnjuter ett tempereradt klimat, är dock underkastadt det alldeles egna förhållandet, att, under stränga vintrar på en tid af ända till fem månader, kunna vara afskildt från all kommunikation med fasta landet, en följd af öns aflägsenhet derifrån och den under sådana vintrar blifvande myckna drif-is, som nästan uppfyller Östersjön.

Utom hvad Historieskrifvare anföra, såsom inträffadt i en långt aflägsen forntid, är det utan exempel att isen så sammanfrusit, att någon på den kunnat färdas häremellan och fasta landet, utan att behöfva stycketals begagna båt.

Under 1838 års stränga vinter, då från början af Mars ingen vak i Östersjön kunde upptäckas från Gottlands kuster, gjordes ett lyckadt försök att öfver-

föra posten från Klintehamn till Öland. Postförarne, till antal af 5, afgingo den 15 Mars kl. 4 på morgonen ifrån Klinte medförande en båt, som de drogo på kälke, men anlände icke förr än den 23 kl. 4 på f. m. till Öland i yrväder, och isberg, som varit svåra att öfverstiga, hade fördröjt färdan. Kälken qvarlemnades på isen såsom gagulös och båten, som lättare drogs den förutan, hade de endast några få gånger behöft använda uti vakar, hvilka alla hade en riktning i norr och söder, de fleste ej bredare än att de utan hjälp af åror kunde dem öfverkomma genom att vid isranden skjuta båten fram med fart. Återfärdan till Gottland skedde den 30 Mars (storm hade under tiden gjort större sjerdar i isen) dit de anlände, medförande 3:ne poster, den 2 April om aftonen, utan att af denna vådliga och svåra färd hafva ådragit sig någon värre olägenhet till helsan än en någon tid derefter fortsärande ögonsjukdom, hvaraf de alla voro besvärade. — Denna nu omförmäldte postfärd är den enda man har sig bekant härifrån blifvit försökt under rätt sträng vinter öfver isfylldt haf.

Enligt Geologernes mening består Gottlands grund af sandstensberg öfverdragna med en kalkstensmassa af olika höjd. Kalkhällen är på de flesta ställen betäckt af djupare eller grundare jord af omväxlande beskaffenhet, men i allmänhet kalkblandad; endast på sydligaste delen af ön kommer sandstenen i dagen.

Öns stränder, synnerligast på vestra sidan, äro i allmänhet höga. I de bugter stränderna bilda med utanför varande grund äro goda hamnar för mindre fartyg. Största delen af dessa hamnar finnas på östra sidan af ön, der äfven 2:ne hamnar för större fartyg finnas, nämligen Slitö och Fårösund. Landet är i allmänhet slätt. Största landthöjden följer i norra delen nära vestra kusten, men drager sig mera midt i landet i medlersta och södra delen af ön. Mindre åsar finnas äfven, hvilka, i förening med fördjupningar i marken, åstadkomma en mängd träsk och myror, flera af betydlig vidd. Afskiljda kalkstensberg finnas på flera ställen, ehuru icke af betydlig höjd; de märkligaste deribland äro: Thorsborgens och Grogarusbergen på östra sidan, Hoburgen på öns sydligaste udde, Klinteberget nära hamnen af samma namn, samt några kullar i Linde Socken uti midten af landets södra del. Jordmänen består närmast stränderna mest af kalkstensklapper och sand, endast på få ställen af lera. I medlersta delen af ön finnas deremot djup lera och mylla. Vattendragen bestå endast af ofvannämde träsk och myror, upptagande en vidd af öfver 50,000 tunnland. De derifrån till

hafvet löpande bäckar och åar uttorka nästan allesammans under sommar-
ren, likasom myrorne, hvilka då blifva så torra, att fodret å dem de
flesta år med lätthet kan afbärgas. Ler och myrjorden är ganska bördig,
äfven kalkstensklapperu under år med ymnig nederbörd, men endast för
rågsädet, hvilket och nästan uteslutande å denna jordmän begagnas. Säden
blifver der fri från ogräs och mjölet af en ovanlig hvithet, hvarföre det-
samma med begärlighet uppköpes.

Sedan flera år tillbaka har man på fasta landet till utsäde uppköpt
sådan råg, som vanligen benämnes strandråg, emedan de stora kalkstens-
klapper-åkrarne äro vid stränderne belägne, och funnit sig dermed ganska
belåten. Halmen å densamma likasom å all verklig Gottlands-råg är lägre
än den å fasta landets, men axen deremot större och rikare. Under torra
somrar lider växtligheten på Gottland genom jordens starka uppblandning
af kalk, som insuger och länge bibehåller värmen mera än andra provin-
ser, som icke hafva kalkgrund. Man är derföre här på landet nödsakad,
för att skaffa skugga åt gräsvexten, att låta ängarna vara beväxta med skog.

Uti Hoburgs Ting, det sydligaste af ön eller der sandstenen kommer
i dagen och hvarest rågsädet hufvudsakligast och nära uteslutande af annat
begagnas, lider växten mindre af torra, emedan sandstenen bibehåller fug-
tighet och kyla. Missväxt inträffar der oftast under mycket regniga somrar
då god skörd erhålles på öfriga delar af ön. — Flere arter af marmor och
mergelskiffer förekomma; sandsten, tjenlig till slipstenar m. m., finnes till
öfverflöd i Hoburgs Ting. Ingen malmart är hittills upptäckt och, med af-
seende å bergens natur, troligen ej eller till finnandes. — Det bör dock
anmärkas såsom en besynnerlighet, att här finnas 2:ne källor med stark
mineralsmak, och hvaraf den ena, belägen i Hoburgs Ting och Hamra Soc-
ken, begagnas såsom hälsobrunn. — Skog är ännu i tämlig myckenhet,
utom i södra delen af ön. — Stora trakter gifvas, som endast för skogsväxt
äro tjenliga, emedan jordlagret är alltför tunnt på kalkhällen, för att gifva
växtlighet åt säd och gräs. — Landet är i det hela ett slätt land, som
egentligen endast är kuperadt af träsk, myror och skog. — Flygsand finnes
lyckligtvis endast på tvenne ställen inom Länet, nemligen på Fårön, der
fältet är omslutet af skog, men sandbergen likväl på sydvästra sidan lika
höga med trädtopparna, samt på Sandön.

Gottska Sandön utgör omkring $\frac{1}{2}$ kvadratnil med 6,000 tunnland skog

och nära 400 tunnland åker, äng och beteshagar, allt af högst mager beskaffenhet. På alltför få ställen finnes gräsväxt, men jung och rehnmossa växer ymnigt på ön, hvarföre ock fordom rehnar der underhållits. Flygsanden har längs stränderne formerat kullar och äfven på en del ställen inträngt i skogen, utan hvilken ön snart skulle förvandlas uti en sandhed. — Det är att befara så skall inträffa, sedan ön för skogstillgångens skull blifvit inköpt af personer på fasta landet, om de upphöra att bibehålla den försigtighet vid bygget, som de hitintills iakttagit.

Ingen betydlig aftappning af myrmark har under dessa år blifvit verkställd, dock är under år 1842 en sådan påbörjad af Kyrkoherden i Ejsla med der belägna Burge myr, som innehåller 152 tunnland.

Den i sista Berättelsen omförmälda utdikning och odling af Wellarfve eller Akebäcks myr har under de förflutna åren med framgång blifvit fortsatt och skänker odlaren vackra skördar; arbetet med den nedra delen af myran fortgår ännu. Denna myrodling är hitintills den enda här på landet, som visat sig fördelagtig; men ock har hitintills utom nämnde myr endast en i Lärbro, nemligen Kejlungs myr, som består af sämre bottenjord så kallad bleke, det är en hvit jord uppkommen af förvittrad kalksten, till aftappning och odling blifvit fullbordad.

Af det anslag, stort 50,000 R:dr B:ko, som Rikets Ständer vid sednaste Riksdag beviljat att såsom lån utgå till befrämjande af myrornas odling på Gottland, har, oansedt att lånevilkoren äro ganska förmånliga, fastän icke något understöd erhålles såsom rent anslag eller gåfva, icke mera än för 2:ne myror, nemligen nyssomförmäldte Burge myr samt Wänge myr anmälan skedd till så beskaffade låns erhållande, och derföre fullgjorts erforderliga prästanda. Anledningarne dertill, att icke större ifver visar sig på Gottland för odlandet af de många här befintliga myror, äro, att desse äro skiftade mellan ett stort antal omgifvande hemmansdelar, hvilkas ägare till en del äro i besittning af icke obetydlig skog, af hvilken de hämta sina penningbehof, hvarigenom de ännu äro mindre villiga att nedlägga ett större och ihärdigt arbete på jordbruket; härigenom uppstår stor svårighet att tillvägbringa enighet om odlingen, hos de talrika lottägarne, hälst få eller ingen bland dem äro så förmögna att de kunna inlösa de öfrigas anparter eller för dem förskjuta arbetskostnad mot ersättning af dem för sådant fall, enligt författningen, tillkommande större anpart i myren. Härtill har ock jem-

väl bidragit att den först odlade, ofvannämnde Kejlungs myr, är af sämsta beskaffenhet, så att någon varaktig nytta af på dess odling nedlagde kostnader icke vunnits. Emellertid ligga ypperliga odlingslägenheter obegagnade uti Gottlands många och stora myror; de kunna dock anses såsom en reserv-fond för den beständigt stigande folkmängden på landsbyggden och blifva väl i sinom tid uppbrukade, derest icke hemmansklyfningen jemväl så tilltager att jordbrukarne härtill blifva magtlösa.

Innevånare:

Enligt sista Femårs-Berättelsen och 1838 års mantalsskrifning utgjorde antalet af Länets innevånare sistnämnda år:

Mankön	19,193.
Qvinkön	21,211.
	<u>Tillsammans 40,404.</u>

Nu uppgår folkmängden, enligt 1842 års mantalsskrifning, till 40,738 personer, hvaraf i Wisby finnas	4,131.
I Norra Fögderiet	16,840.
I Södra Fögderiet , ...	19,767.
	<u>Tillsammans 40,738.</u>

Af denna Länets folkmängd äro Mankön 19,329 och Qvinkön 21,409.	
Mantalsskrifne Mankön	9,982.
„ Qvinkön	11,719.
Mantalsfrie af Mankön	2,024.
„ Qvinkön	2,790.
Minderårige af Mankön	7,323.
„ Qvinkön	6,900.

Efter Stiftets upprättade qvinqvänni-tabell för år 1840 utgjorde hela folkmängden 41,575 personer.

Folkmängdens förökande under de sednare fem åren med 334 personer härflyter så väl ifrån nya hushåll, uppkomna genom hemmansklyfning och söndring af jord, som i naturlig följd deraf, jemväl på de oklufna gårdarna,

att de föddes antal nästan alltid öfverstiger de dödas. Man har icke eller denna gång den tillfredsställelse, att kunna anmäla denna folkökning såsom ett resultat af under tiden uppkomne nya näringsgrenar eller betydande utvidgning af de äldre.

Beträffande folkets bildning och sedlighet får anföras, att Allmogen i allmänhet har större hyfsning i uppförandet och mera belevfvenhet i umgänget än i de flesta andra provinser. Slagsmål bland dem äro sällsynta, och ehuruval här finnas de, som stundom öfverlasta sig med starka drycker, sker det icke allmänligen uti samqväm. Folket är ganska ömtåligt för förolämpningar, vare sig i gester, eller genom ord; rättegångar derom uppstå ofta. Lagens välde hyllas af alla, men ock äro många benägna för rättegångar. Gottlänningen älskar vällefnad och en viss beqvämlighet, men när så behöfves är han färdig till ansträngningar och inskränker sig till det nödtorf-tiga utan jemmerlåt.

Bruket bland allmogen, innan åldern deraf gör behof att till sina barn upplåta husbonde-väldet öfver fastigheterna och oftast äfven ägande-rätten dertill, mot visst betingadt lefnadsunderhåll i natura-persedlar, som här kallas levision, fortfar oförminskadt, ehuru erfarenheten visar att täta missäm-jor och olyckliga tilldragelser derigenom uppstå.

Oaktadt den anförda böjelsen för vällefnad och beqvämlighet, är folket i allmänhet oförskräckt i faror och härdigt i köld och oväder på sjön. Får-skinnspelesar, så allmänna i Rikets öfriga provinser, brukas här icke. Gott-länningen har i allmänhet mycken lätthet att fatta och dess mekaniska fint-lighet visar sig synnerligast vid inrättningar, som lätta arbetet.

Genom de i allmänhet goda årsväxter, Gottland åtnjutit sedan sista Femårs-Berättelsen afgafs, har välmågan hos allmogen icke blott upprätt-hållits utan synes jemväl tilltagit.

Lagsökningarnes antal under dessa fem år hafva varit:

År 1838	3,962.
„ 1839	1,916.
„ 1840	1,411.
„ 1841	1,652.
„ 1842	1,620.

Näringar:

Jordbruket är i allmänhet inrättadt i treskifte, dock på en del gårdar och vid staden, för Potatis-odlingen, i fyrskifte. — Fullständigt circulationsbruk är ingenstädes utom af 2:ne Jordägare utaf en del af Wisby stadsjord infördt. Höstsäden utgör den vida betydligare delen och består mest af råg samt hvete, hvilket säde synes vara i tilltagande; vårsäden åter mest af korn och något blandsäd, litet ärter och lins, men icke i allmänhet hafra; potatis odlas deremot ganska betydligt. På sämre jordmån nyttjas tvesäde, eller rättare sagt, åkern är lagd i tveskifte, hvilket ock alltid är förhållandet med de af kalkstensklappern bestående åkrarne, der endast råg trifves. Till gödning på dessa straudåkrar begagnas med mycken fördel sjötång; den förutan skulle dessa åkrar vara af föga värde, och många socknar, som nu årligen aflåta mycken spanmål, skulle då sakna brödföda.

I afseende på Sädens ansning klaga köpare icke utan skäl att dervid hafves för ringa omsorg till dess befriande från svingel, tranärter och åkerlök. Ehuru vindmachiner de sednare åren börjat af allmogen begagnas, är dock ännu icke deras bruk så allmänt, att det hunnit visa särdeles inflytande på den utskeppade sädens renhet; fullständig rättelse häruti torde icke vinnas förr, än viss vigt å sädestunnan blifver bestämd och hvad den väger derutöfver särskildt blifver betaldt. Vål rengjord Gottlands råg och korn äro till vigt och öfrig beskaffenhet fullt jemgoda med de bästa slagen deraf i andra provinser.

Utom Wisby stad, som äger betydlig jord och hvarest idkas ett stort och väl vårdadt jordbruk samt af en mindre del jordbrukare på landet, är föga ansträngning gjord till gödningsämnenas förökande medelst så kallade komposter.

Oaktadt bränvinspannornas antal minskats med 82 stycken, är productionen nu betydligen större, än under de fem år förra berättelsen innefattade; och har exporten deraf under sednaste fem år varit i jemt stigande. 1842 exporterades 28,440 kannor.

Odling af lin och bampa är ganska inskränkt och på långt när icke svarande emot landets behof. De ofta nog inträffade strandningar af fartyg lästade med dessa artiklar, hvilka till lindriga priser på auktioner blifva försålde, torde i sin mån hafva bidragit, till att minska hågen för denna odling.

Humlan, som här växer, är af utmärkt god beskaffenhet, och torde afkastningen, då årsvexten deraf är ymnig, vara tillräcklig för landets behof.

Plantering af fruktträd och odling af trädgårdsväxter har icke under de sednare åren tilltagit; dock är att anmärka, att få hemmansdelar och bebyggda lägenheter finnas, som icke äga en liten trädgård med grönsaker, bärbuskar och några fruktträd; med mångfalliga blommor är hvarje trädgårdstappa prydd. Senap odlas tillräckligt för behofvet och torde vara den bästa, som i Sverige växer. I Wisby äfvensom på några ställen på landet finnas valnöt-träd, som under varma somrar gifva ymnig frukt, deraf en del afsättes på Stockholm.

Mullbärsträd finnas äfven i Wisby och bära ymnigt, men bären mogna i mängd endast under varma och torra somrar; af mycket regn mögla de på träden. Flera tusende plantor af hvita mullbärsträd hafva under sednare åren från Sällskapet för Silkes-odlingens befrämjande i riket blifvit hitsände och utplanterade. Sällskapet har jemväl inköpt en åker af nära fyra tunnlands vidd utanför staden, å hvilken ett mullbärs-plantage blifvit anlagd, hvars vårdande ombesörjes af Länets Hushållnings-Sällskap, som härtill erhållit årligt anslag från skogsplanteringsfonden af 120 R:dr. Silkesodlingen har under hela tiden, fast i liten skala, med temmelig framgång bedrivits, synnerligast å arbetshuset i Wisby.

Spanmåls-produktionen, då missväxt icke inträffar, lemnar årligen betydligt öfverskott, så att i medeltal kan utskeppningen räknas till 15,000 tunnor. År 1840 uppgick utskeppningen till 31,250 tunnor.

Sädesodlingen fortgår i tilltagande. De flesta nyodlingar bestå dock af hagmark, som uppodlas till åker; någon viss trakt af ön kan icke särskildt utmärkas framför andra i odlingsföretag. Odlingen verkställes i allmänhet genom rothuggning, der träd finnas, och plöjning af lindan; på sednare åren har dock å ett och annat ställe dervid begagnats hackning och bränning. Det är att befara att detta odlingsätt, som *hastigare* än något annat förskaffar ersättning för odlingskostnaden, mer och mer kommer att sprida sig och blifva jemväl begagnat å mark med tunnare lager af svartmylla och således vålla betydlig skada för framtiden. Under loppet af dessa fem år hafva förbättrade åkerredskap, förnämligast plogar af Engelsk modell, till temmeligt betydligt antal blifvit införda; de tillverkas numera jemväl här på ön likasom bilharfvarne och flera andra nyare åkerbruks-redskap af en f. d. frilär-

frilärning vid Degebergs Jordbruks-Institut. Allmogens uppmärksamhet på fördelen af en ändamålsenlig plöjning af åkerjorden har blifvit fästad och underhållen genom de sedan några år tillbaka af Länets Hushållnings-Sällskap införda och årligen fortgående täflings-plöjningarne under sommar-marknaden vid Wisby. Åtskilliga här begagnade åkerbruksredskap äro egne för denna provins och särdeles väl afpassade för härvarande lokal, bland dem är att märka: lian, eller som den här kallas, sigden, som är nästan rak, omkring $5\frac{1}{2}$ kvarter lång och mellan 3 och 4 tum bred; den är fästad i en sådan ställning vid ett långt skaft, att han följer tätt vid marken, hvarigenom vid slättern intet går förloradt af den på de flesta ställen korta men kraftiga gräsvexten; skördemannen går under arbetet alldeles rak; utom fördelen af breda slag vinnes äfven med dessa liar en här högst behöflig lätthet vid höslättern att åtkomma gräset mellan träd och buskar, säden aftages äfven med samma liar, hvarvid dock, då den är väl mogen, som i allmänhet här är fallet, innan skörden börjas, mycken kornspillning uppkommer.

På räfsan har kammen en lutande ställning inåt, hvarigenom noggrannt kan uppfångas hvarje strå. Bland mekaniska inrättningar, till besparande af arbetskraft, äro förnämligast att märka tröskverken, här så allmänna, att få fjerdedels hemman sakna dem. Bland allmogen finnas flera skickliga tröskverksbyggare, som ofta afresa till andra provinser, synnerligast Skåne, att der bygga dessa verk; äfven från Tyskland hafva beställningar af tröskverk här blifvit gjorda.

Boskapskötseln är icke högt uppdrifven, härflytande förnämligast deraf, att ehuru sädes-produktionen är i tilltagande, så fortgår likväl icke ängsodlingen i motsvarande förhållande. Det är dock att hoppas, att när i en framtid odlingen af landets stora myror kommer i gång och derigenom en betydligt ökad fodertillgång vinnes, skola då, om icke förr, hemmansbrukarne komma att vinnlägga sig, icke blott om boskapsafvelns förökande utan jemväl om dess förbättring. Jordmänen, såsom redan är nämndt, är på de flesta ställen icke heller för hög gräsvext särdeles gynsam. Några större jordbrukare hafva dock med temmelig framgång, på djupare jord, fortsatt och ökat odlingen af foderväxter; men hittills har det icke i någon betydlig mån verkat till efterföljd bland allmogen.

Få hemman hafva större antal hornboskap än hvad det deraf oundgängliga behovet fordrar. För omkring 50 år tillbaka begagnades af allmo-

gen ensamt hästar till åkerskötsel. Smälänningarne hafva här infört bruket af oxar, hvilka nu öfverallt, jemte hästarne, i landtbruket användas, utom på Fårön, som nästan endast har klapperstensåkrar.

Boskapsracen är icke särdeles stor eller af synnerligt god beskaffenhet, utom hos några större jordbrukare.

Årligen införas lefvande kreatur, dock mest till slagt, från Öland och Småland; Viktualier, i icke obetydlig quantitet, införskrifvas äfven årligen.

Betesmarkerne äro af god beskaffenhet genom det kraftfulla, fast korta gräset, men under torra somrar allt för magra för de större kreaturen. Stallfordring hela året om brukas af ingen, tvärtom ser man redan i början af Maj, mängden bland allmogen utdrifva kreaturen på bete; någon allmän häg till kreaturs-racernas förbättrande märkes icke, ej eller finnas några allmänna anstalter dertill; några få landtbrukare förskaffa sig likväl kreatur af bättre slag. Hästarne af öns race äro härdige, men, särdeles i södra delen af ön, små och svaga. Den ringa fodertillgången derstädes är orsaken härtill, likasom att bonden, ehuru god tillgång på säd han än kan äga, aldrig består korn eller hafra åt sina hästar. Tullan bland allmogen, såsom i andra orter, uti att hafva vackra hästar, förmärkes föga. Hägen för det allmänt idkade, men föga lönande, fisket, gör båten lika kär som åkdonet och föranleder troligen till mindre kärlek för hästen. De förut på Roma Kungsgård underhållna kronohingstar hafva dock bidragit att till flera enskilde sprida bättre race; för öfrigt inkomma nästan årligen från Öland, hästar af god beskaffenhet och från Mecklenburg samt andra Tyska orter vagnhästar åt förmögnare personer. I några få socknar på landet finnas ännu så kallade skogshästar, hvilka hela året igenom gå ute och vanligen endast vid stark köld infinna sig vid gårdarne; de fasttagas ej förr än de skola säljas eller tämjas. Dessa hästar äro små, men ganska härdiga. Emellertid som inhägnandet af utmarken fortgår i tilltagande, så kommer snart denna hästafvel att upphöra.

Gottländska får-racen är af ypperlig beskaffenhet till slagt, synnerligast de får, hvilka hela året igenom söka sin föda ute; man påstår att köttet deraf erhåller någon smak af vildt; men deras ull är grof och ojemn och således otjenlig till klädesfabriker. Utom på Carlsöarne äro dessa får ganska små. Endast vid ytterst sträng köld och djup snö uppsöka utgångsfären de foderhus, som på betesmarkerne för dem äro beredde. Detta sätt

att föda fåren brukas dock endast uti öns södra socknar samt på Fårön; i den öfriga delen af landet är fårslaget af vanlig storlek med grof ull af jemn beskaffenhet.

På Wisborgs Kungs-ladugård är ett Krono-schäferi som ursprungligen varit af Strelitzer-race, då det inrättades 1781, men hade genom fårsjuka och andra missgynsamma förhållanden så försämrats, att det pröfvades nödigt låta Schäferiet från nämnde race småningom förändras till Soutdowns-racen, hvarföre genom f. d. Herr Stats-Rådet och Presidenten Poppius år 1837 ett kontrakt härom blef uppgjort med arrendatorn af Kungsgården och honom tilldelad en del af de 50 får af denna race, som Eders Kongl. Maj:t låtit direkte från England komma till Gottland, de öfrige tilldelades enligt kontrakter 2:ne hemmansägare och hafva från dessa 3:ne Schäferier alltsedan, dels vid de årliga auktionerne och dels under hand, ett betydligt antal Soutdowns-får blifvit försälde, de fleste köparne hafva dock varit från fasta landet. Allmogen på Gottland har ännu icke blifvit rätt benägen för denna får-race, den anförer såsom skäl dertill att Soutdowns-fåren växa långsamare än de Gottländska, hvilka de förmena äro lika ullrika med Soutdownska fåren, ehuru ullen ej är af så god beskaffenhet.

Skogar: Tillgången deraf är, utom på sydligaste delen af ön, ännu icke allenast tillräcklig för landets behof, utan deras afkastning utgör äfven landets förnämsta export. Egentlig ordning vid hygget eller omtänksam vård dermed iagttages ännu icke. Största delen af skogarne består af furu; dess växtlighet och mognad äro genom den starkt drifvande kalkjorden hastigare än i andra Rikets provinser, samt träden fasta och goda. Som bevis derpå må anföras, att i Holstein, som förses med trädvaror så väl från Finland som från flere Svenska provinser, de Gottländska bräderna företrädesvis begagnas till plank och taktäckning. På ek och flere andra ädla löfträd är betydlig tillgång, dock skall eken till skeppsvirke icke vara så god som den i Tyskland. Virket af de andra löfträden är än mindre pålitligt, af ofta i det förekommande röta, troligen härflytande utaf afskurna qvistar vid den starka löfning dessa träd undergå. Att tillgången å ek årligen minskas är emellertid uppenbart; försäljning af ek till skeppsvirke och tunnstäfvar har blifvit en inkomstkälla för allmogen, sedan den fått tillösa sig skogen, men denna källa begagnas så flitigt att den för de fleste inom ett decennium torde vara uttorkad.

Till befrämjande af en bättre hushållning med skogarne hvartill hemmansbrukarne af deras fortgående förminskning, och sig jemnt ökande behof af bränsle, för den ständigt tilltagande folkmängden på ön, allvarligt uppmannas, har Länets Hushållnings-Sällskap bestämt flere premier för att tilldelas dem bland hemmansägare, som utmärka sig genom skogssådd, och i stället för vanliga gärdesgårdar af trädvirke uppföra stenmurar, samt jordvallar med lefvande häckar. För sistnämnde ändamålet har sedan flera år tillbaka genom Hushållnings-Sällskapets försorg bandpil blifvit hitförd från Skåne och kring-spridd på landet. Larix och Svartpoppel, den sednare för dess hastiga växt, hafva äfven blifvit införde att försöka deras framgång i den Gottländska jordmånen. Utom den genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga försorg allmänt kring-spridda grundliga afhandlingen om skogshushållning, författad af Hof-Jägmästaren af Ström, har Hushållnings-Sällskapet föranstaltat om en tryckt kortare underrättelse om skogs-sådd och anläggande af lefvande häckar, för att göra saken för allmogen väl begriplig. Bland vidtagna åtgärder för införande af skogsbesparing kan ock anföras det jemförelseförsök emellan fördelen af att begagna såg och yxa, som Länets Hushållnings-Sällskap innevarande år lät anställa vid täflingsplöjningen i närvaro af en talrik allmoge, inkommen till Staden i och för marknaden, och hvilket försök utföll till ögonskenlig fördel för sågen; deraf kan man dock icke hoppas att allmogen här på landet så snart vid vedtillverkning skall komma att använda sågen, ty denna är betydligt dyrare och fordrar 2:ne man att handtera, hvarförutan gamla vagnar icke lätteligen öfvergifvas innan nöden är för handen som ännu på länge icke torde blifva händelsen på Gottland.

Vid den verkställda undersökningen af ekskogen år 1833, för dess hemmbjudande till inlösen åt hemmansegarne, befunnos inom Länets 258,096 stycken ekar att lösas mot en afgift af 18,963 R:dr 16 sk. Banko, hemmans-talsafgiften oräknad.

Sedermera till 1842 års slut har ekskogen inlösts å 2,500 hemmansdelar för 15,218 R:dr 1 sk. 2 r:st.

Hemmansdelar å hvilka ännu icke inlösts 870. För den inlösta ekskogen hade till 1837 års slut erlagts 6,460 R:dr 12 sk. 11 r:st, och under de sistförflutna fem åren 8,757 R:dr 36 sk. 3 r:st.

Att skogstillgången småningom minskas är ögonskenligt; orsakerne härtill äro, utom hvad redan omnämnts, nemligen den tilltagande folkmängdens

större behof af bränsle och verkställda odlingar i skogarne, Allmogens behof af kontant i Skogstrakterna, Kalkbruken och Bränvins-brännerierne, samt i sin mån, det sig förökande behovet af gärdse för den alltjemnt tilltagande inhägnaden af utmarken, likasom i följd af hemmansklyfning och jordafsöndring af hvarje jordlots enskilda område.

Gärdesgårdarne på Gottland, redan af Linné berömda uti dess från trycket utgifna beskrifning öfver sin resa till Öland och Gottland, hafva ehuru skogsödande genom deras byggnadssätt, stora företräden framför dem, som vanligen brukas på fasta landet, med afseende på styrka och varaktighet; stenvägar i stället för gärdesgårdar användas allmänneligast endast uti det skoglösa Hoburgs Ting. Äfven på Wisby Stads vidlyftiga ägor, der stenvägar äro nära till hands, får man icke se annat än vanliga gärdesgårdar, ehuru numera nästan all gärdse måste inköpas. Skogsbesparing främjas på ön egentligen äfven icke af annat än stenvägarbyggnader, hvilka uppföras af kalksten så väl till bonings- som uthus, samt derigenom att allmogen börjar begagna kakelugnar i stället för de förut allestädes brukade spisarne utan spjell, i hvilka en ständig eld underhölls hela vintern om. Någon veterlig tillgång på bränntorf finnes icke på ön.

Bergsrörelse. Kalktillverkningen är den enda, som kan hitföras, och utgör en betydlig näringsgren; den idkas vid 39 privilegierade kalkugnar, hvarförutan allmogen till husbehof begagnar så kallade kalkmilor.

Den i Wisby Stad privilegierade kalkugnen, hvartill 271 $\frac{1}{2}$ kaster Kronans ränteved, att in natura levereras, äro anslagne, bär ännu namn af Kronugnen, ehuru den med ofvannämnde rättighet till ränteved, till privata blifvit såld, sedan der förut, för Kronans räkning, till kalk blifvit förbränd all den huggna sten, hvaraf Wisborgs slott var bygd. Den årliga kalktillverkningen vid de privilegierade ugnarne har endast med afseende å skogstillgången blifvit bestämd genom Kongl. Brefvet af den 14 Juni 1806. Den betydligt, mot förra tider, minskade afsättningen af denna vara har gjort en noggrannare kontroll öfver bränningen mindre behöflig.

Kalkbränningen vid samtliga kalkugnarne sysselsätter omkring 190 personer, men vid de flesta finnas ej särskilda kalkugnskarlar anställda, utan verkställas insättningen i ugnen och bränningen dels af tjenstehjon och till stor del af närboende allmoge på beting.

Beloppet af utskeppad kalk under loppet af de sednaste fem åren kan icke uppgifvas, enär sammandragen öfver utskeppningen icke uppgöras af Tullkammaren i Wisby och således derstädes icke stått att erhålla.

Fabriker, Bruk och öfriga Näringar: Vatten-sågarnes antal utgjorde vid sista Berättelsens afgifvande . . . . . 218.
Och Mjölqvarnarnes . . . . . 578.
Vid 1842 års slut uppgick antalet af Sågar till 212,
Och af Mjölqvarnar till . . . . . 578.

Flera husbehofs-sågqvarnar hafva tillkommit; men då enligt 1828 och 1835 årens författningar husbehofs såg- och mjölqvarnar, som numera anläggas, endast behöfva hos Konungens Befallningshafvande till annotation i Lands-Kontoret anmälas, möter svårighet, att, om anmälan underlåtes, kontrollera anläggningen.

Hästqvarnar i förening med tröskverken hafva till betydligt antal blifvit inrättade.

Pappersbruket vid Lummelund, som äger en förmånlig lokal i afseende på vattentillgång med öfverfall, har i produktens fullkomnande icke fortskridit. Vid bruket sysselsättas nu sju arbetare.

Antalet af valkar till vadmals-beredning har icke blifvit ökad; arbetet vid dem verkställes såsom vid qvarnar och sågar af allmogen sjelf, som vill hafva arbetet uträttadt. Med den i närheten af Wisby uppförda stora stenbyggnad, i hufvudsakligt syfte att der inrätta en god valk, har det blott till en del lyckats, i och för den knappa vattentillgången.

Å den så kallade Ekholmen i Martebo Myr, hörande till Stora Mickelgårds och Skäggs hemman i Weskinde socken, der tegelbruk förut varit, men för 70 à 80 år sedan nedlagts, har sådant bruk nu åter anlagts. Vid tegelslagningen har hinder mött genom lerans blandning med kalk, men i den mån kalken kan fränkiljas blifva teglen utmärkt goda. Tillverkningen uppgår till omkring 100,000, hälften tak- och hälften murtegel årligen.

Vid Klinte hamn är ett privilegieradt skeppsbyggeri, hvarvid åtta arbetare äro skattskrifne; byggnads-arbetet derstädes under förledet är uppskattades till 4,000 R:dr Banko. Vid öfriga landthamnar låta der etablerade handlande så väl bygga som reparera sina fartyg.

I Södra Häradet, men nära invid Staden, finnes ett oljeslageri och ett såpsjuderi, vid hvilka dock under sednare åren ingen tillverkning ägt rum.

Binäringar: I första rummet af dessa står fisket, som idkas ständigt vid Wisby Stad och vid landthamnarne, samt å några andra få ställen af kusten, då väderleken det medgifver; derförutan på särskilda tider, i betydlig mån, på längre från stranden belägna grund, från fiskelägen, der allmogen har fiskbodas uppbygda; äfvenledes uti de i myrorne befintliga träsk. Vid fisklägena, synnerligen i södra delen af ön, aflåtes fisk mindre mot kontant betalning, än i utbyte mot andra varor; ofta nog sker tillbytet af fisk endast mot traktering af öl, brännvin, kaffe, hvetebrödsbakor m. m.; några oordningar dervid äro dock högst sällsynta. Vid fisklägena äro valde och af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande med konstitutorialer försedda Hamn-Rätter, som vidmakthålla ordning och skick, enligt Hamn-Ordningen och särskilda fastställda öfverenskommelser.

Fiskarterna, som hufvudsakligen fångas i hafvet, äro: strömming, torsk, flundror och id. Fångsten deraf är vanligen ganska betydlig. Dock införas till landtmannens behof, hos hvilken salt fisk är en daglig rätt, närmare 2,000 tunnor årligen, förnämligast sill, utom hvad för Staden särskildt erfordras.

Införelsen af sill sker det mesta af Norrska fartyg om våren. Allmogen föredrager i allmänhet strömming framför sill; också är den strömming som fångas vid öns kuster, af särdeles god beskaffenhet. Fjällfisk fångas äfven icke obetydligt i hafvet, synnerligen på östra kusten och införas under lindrigare vinter och om våren lefvande i vattenkärl till afsalu i Wisby.

Vadmal tillverkas icke allenast till Provinsens behof utan äfven till afsalu, till ett ungefärligt belopp af 13,000 alnar; den uppköpes ovalkad och utföres till största delen af Gårdfarihandlande, äfvensom något ull, deremot desse handlande ofta i utbyte återgifva Gottländskt vadmal efter undergången beredning och färgning; men deras afsalu i öfrigt består allt fortfarande hufvudsakligen uti det myckna annat kram de medföra, för hvilket betalande lagsökningar ofta äga rum.

Linne- och hamp-väfnader tillverkas på långt när icke till provinsens behof.

Jagt af skälar, egentligen på nordliga kusten af Fårön och södra udden af Näs Socken, är icke obetydlig, och lemna årlig export af skälspäck

och hudar till ett värde af närmare 3,000 R:dr. Jagt af sjöfogel idkas uti myrorna och vid de flesta stränder, förnämligast vid utanför belägne holmar; men det skadliga gamla bruket med äggning eller äggens borttagande, har icke kunnat utrotas, helst sådant, fast sparsamt, i Jägstadgan är tillåtet. Den öfriga jagten idkas mest såsom nöje, men i afseende på fogel kunde jagten blifva en binäring för allmogen om espriten att dermed förnuftslenligt förfara står att införa. Genom mera återhållsamhet med skyttet under förbuden tid af året, samt genom räfvens betydliga förminskning, tillvägabragt genom de premier som härföre utgå så väl ifrån den allmänna Jagtkassan, bildad af bidrag från Socknarne, som ifrån Gottlands Skarpskytte- och Jägare-Gilles enskilda kassa, har under de sednare åren nyttigt villebråd blifvit betydligt förökadt på ön.

Tjärutillverkningen, är oaktadt den minskade skogstillgången ännu i det närmaste tillräcklig för allmogens behof.

Salt peter-tillverkningen, som här med lätthet kunde drifvas, och borde utgöra en allmän lönande binäring för landtmannen fortfar att aftyna. Orsaken härtill torde förnämligast vara, förutom den skedda nedsättningen uti Kronans inlösningspriser, att ön allt sedan år 1827 varit förskonad från kännbar missväxt, hvarigenom välståndet hos allmogen tilltagit och gjort densamma i mindre behof af att genom besvärliga binärningar förskaffa sig penninge-inkomster.

Salt peter-tillverkningen: . . .	År 1838	110	Lisp.	13	Skålp.
	„ 1839	43	„	12	„
	„ 1840	17	„	5	„
	„ 1841	31	„	5	„
	„ 1842	9	„	10	„

Forlön tillflyter allmogen förnämligast genom kalkbruken så väl för sten till ungarne, som kalk ifrån en del af dem till lastageplatserna, äfvensom för foror med varor ifrån de ofta inträffande strandningarne, synnerligast uti Länets sydligaste distrikt och på Fårön å hvilka ställen härflytande inkomster från dessa ofta inträffande olyckshändelser utgöra en betydlig binäring.

Allmogens vinterslöjder bestå, för karlarne, förnämligast i skogshygge och träarbeten; bland de sednare utgör förfärdigandet af tunnor till den
osläckta

osläckta kalken en betydlig del i vissa Socknar; äfven förfärdigas af några få temligen väl arbetade möbler och andra snickare-arbeten; forslingen af skogs-effekter upptager dock mästa tiden. Qvinfolken sysselsätta sig med ullspinning och vadmals-väfning, samt stickning af tröjor och strumpor, äfven till afsalu.

I Öija Socken i Södra Häradet finnas goda sandstensbrott; men Sockenboerne hafva funnit sin räkning vid att hellre sjelfve sysselsätta sig med jordkruket, och öfverlåta mot en billig ersättning bearbetningen af dessa stenbrott åt sina grannar i den norr om dem belägna Fide Socken. Ett stort antal slipstenar tillverkas här, hvilka utskeppas från den närbelägna Burgsvikshamn, till störta delen på allmogens egna fartyg.

Utom vid nyssnämnde hamn, hvarifrån allmogen idkar sjöfart förnämligast till Blekingska hamnar för utskeppning af spannemål, m.m., samt från de nordligaste landthamnarne med skeppning af kalk och på Färön med saltadt fårkött, skälspeck och vadmal på Stockholm, idkar allmogen på få andra ställen annan sjöfart, än fisket, och ännu har den icke begagnat sig af den Nädigst förundta rättigheten till fri seglation på de Danska Staterna, utom att en eller annan gång af de vanliga Blekingsfararne, slipsten och sandstens-block blifvit förda till Köpenhamn.

På Gottland äro under loppet af dessa fem åren

byggda:	Briggar . . .	2.
”	Skonerter . . .	2.
inköpta:	Skepp . . .	1.
”	Brigg . . .	1.
”	Skonerter . . .	12.
”	Galeaser . . .	7.
”	Slupar . . .	6.
Under samma tid äro förolyckade:		
	Galeaser . . .	4.
	Skonerter . . .	3.
försålda:	Briggar . . .	3.
”	Skonerter . . .	3.
”	Galeas . . .	1.
”	Jagt . . .	1.
”	Slup . . .	1.

Sjöfarten har sysselsatt:

År 1838 . . .	475	personer.
„ 1839 . . .	444	„
„ 1840 . . .	479	„
„ 1841 . . .	497	„
„ 1842 . . .	491	„

Sjöfart idkas af allmogen och några andra landtboer såsom nämndt är, nästan endast från Burgsvik i södra Fögderiet, samt i norra Slitö, Hellvik, Fårösund och Lutterhorn's hamnar, med 13 fartyg om tillsammans 123 läster.

Vid alla större landthamnar hafva barlastplatser blifvit utstakade och vitesförbud utfärdade mot barlastens fordom allmänt brukliga utkastande i sjön.

Länet har blifvit indeladt i nya distrikter, på grund af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Bref af den 9 Maj 1827 och den 16 Mars 1833, till byggande och underhållande af de vid landthamnarne befintliga lastbryggor och strandridare-boställen; de besvär mot denna nya indelning, som uti sednaste Femårs-Berättelse omförvältes, hafva blifvit afgjorda och indelningen fastställd, hvarefter nya lastbryggor vid hvilka mindre djupgående fartyg kunna tillägga, hafva blifvit uppförda vid Kapellshamn, Fårösund, Kylley, Burgsvik och Slitö. Om uppförandet af lastbryggor vid Katthammarvik är kontrakt afslutadt; det återstår alltså endast 3:ne bryggor vid hvilkas utförande åtskilliga hinder hittills mött, men hvarom dock snart torde kunna kontraheras, nemligen: vid Klinte, Rohne och Ljugarn.

Handeln: Landtmanna-handeln drifves i synnerhet med öns export-artiklar, nemligen spannemål, skogseffekter, sandstens-arbeten, ylle-tillverkningar, ull och något frukt, samt bland viktualier saltadt fårkött. Fisk, nötkött, fläsk, smör och talg exporteras sällan eller aldrig; det ringa deraf allmogen föryttrar, förstår icke till konsumtion inom landet.

Afsättnings-orter för landtmänna-varor äro så väl Wisby stad som 10 stycken landthamnar.

Torghandeln i Wisby, hvilken först 1831 tog sin början, har sedan dess så tilltagit, att de fordnå upptingningarne på landet af matvaror, hvar-till stadsboerne voro nödsakade, nästan alldeles upphört.

Eders Kongl. Maj:st har, uppå derom gjord underdånig ansökan Nådigst bifallit införendet af trenne kreaturs-marknader på ön; de få år de fortgått

äro en för kort tid till bedömande af deras blifvande resultat, ehuru tillförseln af kreatur under de båda sednaste åren, under hvilka icke varit foderbrist, betydligt ökat sig.

Politisk Författning.

Kammarverk: Länets, som tillika utgör ett Stift, är indeladt i 2 häradar, 2 domsagor, 1 lagsaga, sammanslagen med Södermanlands och Stockholms Läns, 2 fögderier, 10 Länsmans-distrikter, 3 Prosterier, 43 Pastorater, 8 Kapellanier, 93 Socknar med 91 Kyrkor. Med afseende å Jägeri-staten är Gottland förenadt med Calmare Län under ett Öfver-Jägmästare-district. Ingen till Jägeri-staten hörande personal finnes på Gottland. Gottska Sandön, skattlagd i och för rotering till 1 mantal, tillhör norra häradet och Fårö pastorat.

Länets underhåller 2 Båtsmans-kompagnier, tillsammans 260 man; hvarje rote utgöres af i det närmaste 4 mantal. Den förut oroterade ordinarie rotering underkastad jord, som finnes å ön, har blifvit indelad i 6 rotar. Det öfverskott som ej kunnat indelas på någon bestämd rote utgör $3\frac{5}{4}$ mantal. På ön finnas 12 extra rotar indelade af s. k. privilegierad jord. Af lägenhet från hvarandra och särskildta förhållanden hafva verkat derhän att $\frac{1}{7}\frac{1}{6}$ mantal af sistnämnde egenskap icke kunnat på viss rote fördelas, hvadan ej mindre detta hemmantal än äfven de här ofvan anmärkte $3\frac{5}{4}$ mantal komma att, i enlighet med författningarnas föreskrift, erlägga vacance-afgift.

Till öns försvar är en National-Beväring upprättad, bestående, med några bestämda undantag, af alla manspersoner mellan 15 och 50 år; den är indelad i artilleri, jägare, infanteri och pikförare; hela styrkan, befälet inbegripet, utgjorde år 1842 9,281 personer. National-beväringen exerceras årligen en kortare tid; men under de sednare åren hafva endast artilleri och jägare till exercis varit sammandragne.

Gästgifvaregårdar finnas i norra häradet 28 stycken, innehållande $31\frac{9}{2}$ mantal och i södra häradet 25 stycken, om $24\frac{1}{2}$ mantal. Af gästgifvaregårdarne äro 30 ansedda som skjutsombytningsställen; utom vid de öfriga finnes endast en tillåten krog på landet. Tulluppsyningsmännen hafva sedan

Drottning Christinas tid åtnjutit rättighet att ensamme hålla taverner (eller krogar) vid landthamnarne, hvilka uti förenämnde antal icke äro inräknade.

För postens fortskaffande emellan Wisby och Klinte hamn, hvarifrån den med en skonert eller båt, efter omständigheterna, afgår till Böda på Öland äro $1\frac{1}{2}$ mantal anslagne till postheimman.

Under sommar-månaderne har post-kommunikationen vunnit större säkerhet genom ett Postverket tillhörande litet ångfartyg med en machin af 16 hästars kraft som fortskaffar posten mellan Wisby och Westervik 2:ne gånger i veckan.

Gottland är för tullbevakning försedt med en Tullkammare i Wisby och indeladt i 6 Strandbevaknings-Inspektors-distrikter, nemligen, Klinte, Rohne, Ljugarn, Katthammarsvik, Slitö och Kapellshamn, och i 4 Strandbevaknings-Uppsyningsmans-distrikter, nemligen: Westergarn, Burgsvik, Kylley och Färösund.

Lotsar, under uppsigt af en Lotsfördelnings-Chef, äro stationerade uti Wisby stad, Westergarn, Klintehamn, Burgsvik, Enevik, Stockvik, Rohne, Ljugarn, Herrevik, Katthammarsvik, Slitö, St Olofsholm, Kylley, (hvilkets Lotsar äfven inlotsa till Lörje, Wallevik och Wärna), Lergraf, Färösund, med särskilde Lotsar vid hvarje inlopp, Lutterhorn, Kapellshamn och Hallshuk.

I följd af år 1827 med jordägarne vid dessa lotsstationer uppgjorda kontrakter, hafva samtliga Lotsarne blifvit inrymde i besittning af åt dem upplåtna lägenheter.

Tabellen upptager det antal skattlagde tullmjölkvarnar, som för närvarande finnes i Länet.

Sedan sista Berättelsen hafva 6 qvarnar blifvit skattlagda, hvilkas räntor utgöra i krono-värdie 12 R:dr 4 sk. 11 r:st.

I det hela har Länets Jordboks-summa härigenom ökats så, att då densamma, enligt sista Berättelsen utgjorde 12,204 R:dr 35 sk. 4 r:st., utgör densamma vid 1842 års slut 12,224 R:dr 8 sk. 9 r:st.

Tvenne Kungsgårdar finnas i Länet. Den ena Roma kloster, är anslagen Landshöfdingen på lön, emot en arrende-afgift af 66 R:dr 32 sk. Banco. Enligt nådigt förordnande är densamma nu utarrenderad på 30 år.

Den andra Kungsgården eller Wisborgs Kungs-ladugård är, sedan år 1794, med säteri-frihet, på 50 år donerad till framlidne Herr Öfversten af Klint och dess arfvingar.

Hvarken något Säteri eller Frälshemman finnes i Länets.

Af uti Länets år 1837 befintliga $11\frac{5}{19}\frac{4}{2}$ mantal kronohemman återstå nu endast $9\frac{7}{9}\frac{7}{2}$ mantal, oberäknadt Kungsgårdar. Civila boställen och bohemman utgöra $15\frac{3}{4}$ mantal; Eklesiastika boställen $48\frac{1}{2}$ mantal; deraf äro Prestgårdar och Annex-hemman 44 och $4\frac{1}{2}$ mantal Kapellans-boställen.

Tvenne betydliga intagor äro gjorda å Krono-allmanningen Jägare-bäckerne i Lau socken, hvilkas behörighet är af tvetydig beskaffenhet.

Krono-allmanningen Fjålemyr, som enligt hvad Eders Kongl. Maj:ts Kammar-Kollegii Circulair-bref af den 14 April 1824 föreskrifver, har blifvit skattlagd och i lotter fördelad samt försåld år 1840.

Krono-allmanningen Bod- och Öster-udd i Näs socken, som, enligt hvad Eders Kongl. Maj:ts Kammar-Kollegii Circulair den 14 April 1824 föreskrifver, skulle försäljas, har blifvit skattlagd, och i lotter fördelad, försåld.

Af det betydliga antal från hemman afsöndrade lägenheter, hvilka till en stor del tillkommit genom förpantningar för penningelån, finnas ganska många, hvarmed icke blifvit i den ordning förfaret, som Kongl. Förordningen den 19 December 1827 föreskrifver. En stor del af sådana köpeafhandlingar intagas dock vid Domstolarne i protokollet till den kraft och verkan lag förmår, hvarigenom allmogen anser dem för lagliga. Numera har dock allmogens uppmärksamhet blifvit starkare väckt än genom de tillforene häremot gjorda varningar, mot otillbörligheten af så beskaffad besittningsrätt, derigenom att vid försäljning af så beskaffade sönderstyckade hemman den nya ägaren icke godkänt den förra ägarens jordupplåtelse, utan genom instämning vid Härads-Rätt fränvunnit dem deras besittningar.

Med undantag af Kungsgårdarne finnas icke i Länets flera hemman tillhoppa under samma namn eller vanliga större byar, utan endast, såsom här kallas, gårdar, hvaraf högst få öfverstiga 2 mantal. Byordningar äro här i allmänhet fastställda socknevis. Af i lotter klufna gårdar hafva de flesta undergått storskifte eller laga skifte. Mot det fordna enskiftet mötte den svårighet, att som de flesta gårdars egor äro betydligt kringspidda (de finnas t. ex. som hafva sina egor på 20 olika ställen och i 7 socknar). Så blefvo enskiften här på landet nästan icke annat än ett storskifte. Denna spridning af egor har äfven på många ställen lagt stora hinder i vägen för laga skiften, hvilket föranledt en underdånig anhållan, som vunnit Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Stadfastelse, genom Nådigt Förordnande af den 9 Juni

1832, att i detta Län laga skifte icke får äga rum, der storskifte föregått, så vida icke alla delägare i gården förena sig derom att det begära. Otvifvelaktigt skulle det i framtiden för hemmansägare och jordbruket i Länet vara högst fördelaktigt, om en allmän ny indelning af gårdarnes egor kunde komma att äga rum. Om behöfligheten af att vinna en sådan reglering blef af ortens Riksdagsmän vid sednaste Riksdag fråga väckt, hvilket föranledt Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Förordnande af den 5 Maj 1841, att genom Komiterade undersöka frågan och uppgifva förslag för lämpligaste sättet att regleringen tillvägabrinda. Komiterade hafva funnit saken utan särdeles svårighet på så sätt kunna utföras att, i stället för att såsom hitintills här på landet ägt rum, hvarje särskild gård utgör ett skifteslag, skulle flere gårdar efter lokalens beskaffenhet sammanslås i hvarje skifteslag och är ett projekt härtill af Komiterade uppgjort och det ingångna underdåniga förslaget bifogadt: troligen kan ingenting bättre än detta, när det kommer till utförande, befrämja jordbrukets framsteg på Gottland, när en hvar jordbrukare får sina nu spridda jordstycken närmare förenade, det skulle ock i en framtid verka till skogsbesparing genom minskning af det oräkneliga antal gårdesgårdar som hvarje hemmansägare nu måste underhålla.

Ingen hemmansdel har råkat i ödesmål, och mig veterligt finnes icke heller här på landet något ödehemman.

Utom två qvarnar och en såg hvilken sednare genom uppdämning orsakat betydlig olägenhet, och om hvars utrifning rättegång blifvit börjad men icke fortsatt, förorsaka uppdämningarne vid den öfriga mängd af sågar och qvarnar, som finnas på landet, endast vår- och hösttid vattendränkning af myrtrakter; åtminstone hafva inga klagomål, som vittna annat förhållande, inkommit. Uppdämningen om våren får dock icke räcka längre än till den i lag bestämda tid, för att icke skada vexten af myrfodret. Skulle odling af större myror företagas, fordras visserligen utrifning af flere vattenverk.

Hemmansklyfningen i några socknar, såsom Mästerby, Näs, Nähr och Eskelhem är allt för långt drifven; fortsattes den ytterligare, är att befara jordägarnes obestånd.

Uti sistnämnde 2 socknar finnas dessutom äfven en öfverdrift uti öfverlåtelse af små jordlotter till arbets- och inhysesfolk. Om å ena sidan det verkar förmånligt genom en större tillgång på arbetare, så äro å andra sidan olägenheterna deraf så mycket större, genom derifrån härledt armod, sysslo-

löshet och deras onda följeslagare. Inom $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ mils afstånd från mera befolkade städer synes det vara fördelaktigt, att icke sätta någon gräns för hemmansklyfningen, men derutom torde betydliga olägenheter deraf mer och mer uppstå.

Några särskilda hemman, anslagne Läroverket, finnas icke.

I sednare tider hafva endast tre små jordlägenheter med tillhörande byggnader blifvit donerade till folkskolor efter Lankasterska methoden.

Wisby Hospital egde fordom ett betydligt antal goda lägenheter på landet, hvilka till betydligaste delen blefvo försålde år 1763. Dessa upptagas nu under namn af Hospitals-skatter, men fortfara dock att till Hospitalet erlægga årligen räntor, dels bestämda i penningar, dels i persedlar in natura.

För Hospitalet göres närmare redo under rubriken helsovård.

Statsbidrag: Förhållandet emellan allmänna bevillningen och folkmängdens tillökning har varit:

Folkmängds-tillökning.	Bevilln.-förhållande.
1838 55	ökats med 522: 26. 10.
1839 235 minskning	570: 36. 3.
1840 191	350: 16. 7.
1841 345	324: 8. 2.
1842 334 . . . . . minskning med 7,838:	5. —

Stats-bidragen, fördelade på 1842 års hela folkmängd, utgöra på personen:

å landet	5: 44. —
i staden	6: 18. —

När missväxt icke inträffar, har Länets mindre svårighet än många andra provinser för skatternas utgörande, genom närbelägenheten till afsättningsorterna för landtmannens produkter, nemligen: utom Wisby stad, till 10 stycken tillåtna landthamnar, hvarifrån export sker, och bör till det stora antalet bland de skattskyldiges heder nämnas, att de beflita sig om att skatterna i rätt tid utgöra; rester på uppbörden äro derföre obetydliga; dessa rester hafva likväl icke under sednare åren gått i aftagande. Återupplifvandet af stämmoböter var rätt behöfligt, ehuru deras belopp är allt för lågt och icke blef fullt rättadt efter skattebidragen.

Af Länets jordeboks- och hemmantals-räntor, utgörande i krono-värdi 12,224 R:dr 8 sk. 9 rst., äro endast 1,743 R:dr 7 sk. 6 rst. anordnade.

Extra-ordinära onera, såsom inqvarteringar och kronoskjutsar, äro här föga betungande. Vaghållningen, i anseende till vägarne mængd, är deremot mera betydlig, synnerligen genom den ojemna och på flera ställen olämpliga indelningen deraf; men underhållet lättas uti en stor del af landet derigenom, att hällen icke ligger djupt under jordytan; och som landet i allmänhet är slätt, orsakas af flodvattnet på få ställen utskärning å vägarne. I vintervägarnes underhållande, äro, efter öfverenskommelse, så väl lägenhets-innehafvare, som backstuguhjon m. fl. skyldige att deltaga.

Den i sednaste Femårsberättelsen omförmälde, af behofvet påkallade förändring af vägarne indelning inom Södra Häradet, jemte anläggning af några nya vägar har äntligen så långt framskridit att vägarne blifvit delade de särskilda Socknarne emellan, men som besvär häremot af 2:ne Socknar blifvit väckt, hvilat åter åtgärden tills vidare.

Krono-tionden i Lännet är Presterskapet af Konug Carl XI förunnad, i anseende till det ringa hemmantal hvaraf de fleste Pastorater bestå. En mångårig ventilation öfver en allmän reglering för tiondens utgörande har ägt rum, hvares afgörande beror på Eders Kongl. Maj:ts Nådiga pröfning, till hvilken Rikets sednast församlade Ständer äfven i underdånighet hänskjutit saken.

Enskilda öfverenskommelser i denna väg mellan Pastor och församling äro emellertid träffade inom de flesta pastorater, dock icke på längre tid än med nu varande innehafvare, hvilken omständighet här orsakar ett verkligt ondt vid nya val, men som svårligen står att afhjelpa.

Ingenstädes uttaga Pastorerne till fullo den tionde, hvartill de äro berättigade enligt 1648 års konventions-stadga.

Politi: Till vidmagthållande af ordning och polis inom hvarje Socken äro byordningar och bya-rätter fastställda; äfvensom, hvilket redan nämndt är, vid fiskelägena äro tillsatta hamn-rätter.

Arbetshuset i Wisby som år 1839 af Eders Kongl. Maj:it erhållit ett förnyadt reglemente och året förut ett stats-anslag af 1,114 R:dr 16 sk. till lokalens reparation, hvilken nu befinner sig i godt stånd, har under de förflutna fem åren uppfyllt sin bestämmelse, ehuru med en årligen stigande svårighet dertill, härflytande af stegrade pris på ved och lifsförnödenheter,
lika-

likasom till högst betydlig grad genom den tilltagande svårigheten att, utan allt för stor förlust, kunna afsätta arbetshusets tillverkningar.

Å arbetshuset hafva varit intagne sedan 1826, då stiftelsen sattes i verksamhet:

	Mankön	110.
	Qvinkön	26.
utgångne:	Mankön	103.
”	Qvinkön	25.
qvar vid arbetshuset:	Mankön	7.
”	Qvinkön	1.

Fattigården handhafves inom Socknarna enligt gällande författningar, och yppas sällan några klagomål deröfver från de fattigas sida; särskild redovisning härföre blef, jemlikt Kongl. Brefvet den 5 Maj 1837, den 30 Nov. berörde år afgifven. Hvarje Socken försörjer sina orklösa fattiga och handhafver noggrannt förordnandet att Socknarne skola ersätta hämtningskostnaden för deras kringdrifvande tiggare, som icke från Socknen blifvit efterlyste.

Ehuru såsom anfördt är fattigpersonalen på landsbygden icke är betydlig och i följd deraf dess underhållskostnad icke är tryckande, så äger dock ett motsatt förhållande rum i staden, hvilket och föranledt att man der varit nödsakad till att icke blott å stadens fattighus inrymma och underhålla ett större antal fattighjon utan jemväl att under vintertiden genom inrättad soppkokningsanstalt understödja en stor personal af fattiga, hvilka derförutan af för sådant ändamål donerade kapital, åtnjuta kontanta understöd af räntemedlen.

Oaktadt genom Eders Kongl. Maj:ts Nådiga anslag af dertill erforderlige medel, Länsbådet år 1830 blifvit tillökt med 3 rum uti det vidliggande trånga hörnet af stadsmuren, samt år 1835 med en utvidgad fånggård, hvarigenom häktets osundhet upphört, är detsamma likväl till sitt utrymme i fångrummen mycket för inskränkt. Utan trängsel rymma de blott 19 fångar. Alla rummen, utom de trenne i tornet, besväras och starkt af rök, orsakad deraf att huset är beläget tätt under den höga stadsmuren. En del af det antal fångar, som under nu förlupna fem år varit

häktade, har icke uti Länsfängelset kunnat vårdas, än mindre hade det varit möjligt att såsom sig bör och i möjligaste måtto skedd, afskilja de under ransakning sittande från de öfriga fångarne, derest icke nödigt utrymme härtill under tiden varit att tillgå å arbetshuset. En påbyggnad af Länshäktet blifver således nödvändig, hvartill ritning och kostnadsförslag före sednaste Riksdag i underdanighet afgifvits. Derigenom skall vinnas, utom nödigt utrymme, äfven den fördel, att rummen blifva rökfria, ty skorstenarne komma genom påbyggnaden att blifva högre än stadsmuren. Stadsfängelset är jemväl i behof af utvidgning och förbättring. Vid Norra Häradets Tingsställe saknas ännu fängelse.

Uti Länet äro 88 Socken-magasiner inrättade, hvilkas fond af spannemål för närvarande utgör 8,914 tunnor, och af hvilka många derjemte äga betydlig kontant förmögenhet.

Alla dessa magasiner styras efter det år 1814 Nädigst fastställda Reglemente, med af Eders Kongl. Maj:t den 5 Juli 1834 gillade förändringar.

Direktionerne inkomma årligen till Landskontoret med summarisk redogörelse som der granskas.

Första undervisningen i läsa har inom alla socknar af ålder lemnats af en för hvarje Socken antagen Skolmästare, hvilken befattning nu mera, i anseende till den dervid varande ringa lön öfverallt är sammanslagen med Klockaretjensten. På flera ställen meddelas dock äfven denna undervisning af andra personer. På landet finnas 14 folkskolor efter lankaster-metoden, gemensamma för gossar och flickor; i de samma hafva 350 gossar och 190 flickor blifvit undervisade. På grund af Eders Kongl. Maj:ts nådiga Stadga om folk-undervisningen i Riket, hafva redan uti åtskilliga Pastorater, i hvilka Lankaster-skolor saknats, förberedande anstalter till deras inrättande blifvit vidtagne.

Helsovården besörjes af 2 Provincial-läkare, 1 Stadsläkare och särskildt för Gottlands National-beväring af en Sjukhus-läkare.

I Wisby finnes ett Hospital för mottagande af dårar och personer behäftade med vederstyggliga eller obotliga sjukdomar, som har 12 platser för hospitalshjon; ett Lazarett med 12 sjuksängar, samt ett Kurhus för veneriska patienter med 30 platser.

Antalet platser på Hospitalet har befunnits nog inskränkt emot härvarande behof, hvaremot sängrummen vid Lazarettet, oakadt ett stort antal patienter der blifvit vårdade, likväl, utom någon gång tillfälligtvis, hitintills varit tillräckliga. Ett lika förhållande har ägt rum vid Kurhuset, der patienterne betydligt längre qvarblifva; sällan är deras antal mindre än 20.

Under de sista fem åren hafva utgått patienter, från:

	Lazarettet.	Kurhuset.
1838	107	64.
1839	114	64.
1840	68	66.
1841	73	91.
1842	60	56.

Den mängd sjömän som finnas i provinsen, i förening med flitiga besök vid öns hamnar af främmande sjöfarande, är troligen orsaken till det emot folkmängden betydliga antal veneriska sjukdomsfall, som här förekomma. Man har ock varit nödsakad att föröka skattebidraget för Kurhuset till det maximibelopp, som af Rikens Ständer blifvit bestämdt.

Lazarettets inkomster, bestående i frivilliga gåfvor vid bröllop och barn-dop, samt en årlig kollekt i Stiftets kyrkor, uppgående tillsammans per medium till 160 R:dr, hafva icke varit tillräckliga till Lazarettets underhåll, hvarföre ock Eders Kongl. Majt genom Nådigt Bref den 17 December 1828 täckts dertill anslå af allmänna hospitalsmedlen ett årligt bidrag af 400 R:dr hvilka medel i förening med den afgift patienter erlägga, nemligen per dag 12 sk. banko af alla som icke äro uti armod och 8 sk. af fattigförsörjningarne för fattiga, hafva hitintills varit tillräckliga att på ett ändamålsenligt sätt underhålla de sjuka, då härtill jemväl under några år tillskott erbållits från kurhusmedlen.

Wisby Hospitals inkomster bestå dels i inflytande arrenden af dess egande jord med ett arrendebelopp vid sistlidet år af 178 tunnor $7\frac{3}{4}$ kappar råg och 188 tunnor $23\frac{3}{4}$ kappar korn, samt i penningar af 106 R:dr 25 sk. 11 r:st., dels i räntor af förut omförmälda hospitals-skattejordar uti 42 tunnor 9 kappar råg och 42 tunnor 9 kappar korn, samt öfrige räntepersedlar, förvandlade i penningar efter 1841 års markegång, till ett belopp af 358 R:dr 26 sk., jemte i kontant fixerad ränta 142 R:dr 25 sk. 9 r:st., hvarföretan Hospitalet äfven tillflyter en obetydlig kontant inkomst genom håf-medel i Wisby Domkyrka, utgörande årligen ungefär 10 R:dr.

Till vedbrand äger Hospitalet tillgång uti egen skog. De till Hospitalet anslagne 101 ökedagsverken och 6 handedagsverken hvilka förut in natura utgått och af sysslomannen disponerats till införande af 50 kaster ved till Hospitalet, få numera enligt Kongl. Ordens-Gilletts förordnande, lösas med penningar efter markegång, och äro inbegripna i ofvanupptagna räntepersedelbelopp. Ett icke obetydligt öfverskott af Hospitalets inkomster öfver dess utgifter remitteras till allmänna hospitals-fonden.

Hospitalets fastigheter bestå, utom byggnaderna, i 177 stycken kring hela landet spridda jordlägenheter.

En Djurläkare är anställd i Länet, hvilken förutan inkomsten af sin praktik åtnjuter, i lönings-förmåner, 50 R:dr statsanslag, 100 R:dr af Wisby Stad samt omkring 12 tunnor spannemål från åtskilliga socknar på landet som sig dertill förbundit. Utaf någon anmärkningsvärd boskapssjuka har provinsen under de sistförflutna fem åren lyckligtvis icke varit hemsökt.

Beträffande Gästgifvare-ordningar, så äro de enahanda inom Länet emedan ingen hållskjuts här finnes. Taxor, hvarest nattqvarter, spis, stallrum och foder på Gästgifvaregårdarne skola betalas, utfärdas årligen.

Man fortfar inom Länet att vara väl belåten så väl med den inrättade landtposten, hvilken fortskaffas utaf fjerdingmännen, som med Brandstods-föreningen i Länet; hvarje härad utgör en särskild brandstods-förening för sig. Sedan år 1827 då brandstods-föreningen i norra häradet sattes i verksamhet har icke under något af de förflutna åren högre procent än 3 sk. 2 rst., per 100 R:dr taxeringsvärde, blifvit utbetaldt af intressenterne.

Summan af taxeringsvärdet i norra häradet år 1842 är 2,651,782 R:dr
och i södra häradet 3,899,942 R:dr

eller tillsammans det betydliga beloppet af 6,551,324 R:dr
för åbyggnader på landet inom en provins, som äger få herregårdar och intet hemman af säteri eller frälse natur.

Sedan uppå Hushållnings-Sällskapets inom Länet derom gjorda begäran, allmänna skall blifvit påbudna att årligen hållas i Maj månad och under några år fortgått, utan att i dervid skeende räffängst tillvägbringa en motsvarande nytta mot förlusten af de dagsverken som på dessa skall ofta alldeles fruktlöst föröddes, hafva något mera än halfva antalet af socknar på

ön genom afgifter till en för dem gemensam jagt-kassa friköpt sig från skallgången. Häraf har det förmånliga resultat uppstått att genom de från denna kassa utgående premierna ett flerdubbelt antal räfvar blifva dödade än hvad som genom skallgången förut skedde, med hvilken öfrige socknar ännu fortfara. Utom förenämnde premier tilldelas utaf ett i Länet stiftadt Jägareförbund 2:ne större premier, som årligen tillfalla de 2:ne personer, som under året fångat eller dödat det största antal räfvar. Genom dessa åtgärder hafvs räfvarne på ön ock betydligt förminskats.

I sydligaste delen af ön och på Fårön, der allmogen har största antal af får, anställes genast skallgång, så snart det förmärkes, att någon räf inkommit i socknen.

Wisby, Länets enda Stad, har mantalsskrifne invånare:

	Mankön	895.
	Qvinkön	1,437.
mantalsfrie:		
	Mankön	171.
	Qvinkön	260.
minderårige:		
	Mankön	703.
	Qvinkön	667.

Tillsammans 4,131.

Hvilken folkmängd i den generella uppgiften om öns befolkning redan blifvit upptagen.

Stadens förnämsta näring är handeln, dernäst jordbruk med bränvinsbränning, sedan handtverkare-arbeten och slutligen fiske, hvaraf en del invånare hemta sin bergning.

Fisket är dock icke särdeles lönande.

Exporten består i utskeppning af kalk, trädvaror samt spannemål.

Importen förnämligast i salt, specierier, men äfven uti alla slags fabriksförnödenheter, emedan, utom för snus och tobak, samt ett dåligt pappersbruk, inga fabriker finnas på ön.

Handeln drifves af *Wisby* handlande, så väl här i staden som vid landthamnarne, genom expediter, och af några vid dessa hamnar bosatta köpmän.

Sex handlande deltaga äfven med sina fartyg uti den allmänna frakt-handeln, så väl inom som utom Europa. De på öns kuster ofta inträffande strandningar lemna äfven tillfälle till förtjenst genom upphandlingar i parti vid auktionerna, och åt några få uti kommissions-arfvoden.

Exporten af trädvaror sker till Lybeck och städerna i Hertigdömena Holstein och Schlesvig, samt till några af de Danska öarna.

Packsten eller osläckt kalk utskeppas egentligen till Lybeck, Stralsund, Wismar och Rostock, hvilken sistnämnda stad är nästan den enda, som med egna fartyg här afhämtar osläckt kalk.

En obetydlig kvantitet packsten afsättes ännu på Holstein, men denna afsättning minskas årligen. Fordom var exporten af kalk på Danzig och öfriga Preussiska städer, äfvensom på Danska Staterna, ganska betydlig, men har mer och mer aftagit, sedan i nämnda Riken kalkbränning i stor skala blifvit införd.

Löskalk utskeppas mest på Stockholm och Norrköping samt Skåne, som till betydlig del afhämtar den med egna fartyg. Mindre kvantiteter afgå jemväl någon gång till andra Svenska städer.

Spannemål och brännvin utskeppas för det mesta på Stockholm, men jemväl på andra Svenska orter, då stegrade priser derstädes dertill föranleda.

Vid gynnsamma konjunkture har äfven export af spannemål på England ägt rum. De på landet så allmänna tröskverken lemna tillfälle till en tidig export.

Handeln på de sydliga Östersjö-provinserna upphör gemenligen med September månads slut, hvarefter handeln på Stockholm blifver så mycket litligare med export af spannmål, brännvin, saltadt fårkött, samt import af specerier, m. m.

Minut-handeln består i försäljning till landets behof af salt, specerier och alla slags kramvaror.

De handlandes antal har i sednare tider och äfven under detta

qvingvennum ökat sig; men ganska många fallissementer hafva äfven inträffat.

År 1837 utgjorde de handlandes antal	55.
och år 1842 utgjorde de	56.
Hela antalet af Borgare uppgår till	258.

Då sammandrag öfver export och import nu mera icke vid Tullkamrarne uppgöras, kan värdet å från staden utförda och dit införda effekter icke uppgifvas.

Handtverkarnes, till antal och yrken, svara något nära emot stadens behof deraf. De handtverkare, som äro arbetsamma och hushållare, sakna icke god bergning af handtverket, ehuru allmogen vanligen icke anlitar andra än Färgare, Urmakare, Kopparslagare, Guldsmeder och Hattmakare.

Det jordbruk, som af statsboerne idkas, är ganska betydligt och åkrarne närmast staden för det mästa af ypperlig beskaffenhet. Den jord-areal, som tillhör stadens område, utgör icke mindre än $3,483 \frac{1}{4}$ tunnland, hvaraf dock Hospitalet äger 1,602, stadsjordar 970, kyrkjordar $197 \frac{1}{2}$ så kallade frijordar 697 och Kronojord $16 \frac{1}{4}$ tunnland. Dock utgör mera än hälften af denna rymd skog och beteshagar; föröfrigt skötas af stadsboer många lägenheter af närgränsande hemman. Lin, hampa, tobak eller färgväxter odlas här icke, utan endast vanliga sädeslag och foderväxter; äfven inom stadens murar finnas sädesåkrar. Odling af Rapsat har under några år vid Staden med framgång bedrifvits.

Trädgårdsskötseln drifves med förmån. I Berättelsen äro förut omnämde de på denna latitud sällsynta fruktträd, som vexe i staden, nemligen mullbärs- och valnöts-trädet. Under varma somrar gifver vinrankan, växande på kalljord i några trädgårdar, ganska goda och fullt mogna drufvor.

Garfveri drifves här endast såsom skränäring, dervid förnämsta sysselsättningen utgöres af beredning för ägarnes räkning af dertill inlemnade hudar och skinn.

Läder finnes för öfrigt till salu nästan i alla handelsbodas, och en stor del af allmogen bereder sjelf läder till eget behof.

Två Tobaksfabriker finnas i staden, men äro icke ständigt i gång.

Nära staden finnas utom flera väderqvarnar fyra vattenqvarnar, trenne på stadens och en på Södra Häradets område, hvilka erhålla öfverfalls-vatten från en stor källa, som utspringer i berget nära hafsstranden.

Inom staden finnas flera springkällor som aldrig uttorka, men någon förmånlig verkan af deras lindrigt kalkblandade vatten som flerestädes anses fördelaktigt för färgerierna, förmärkes dock icke på de härvarande tillverkningar, som äro af vanlig beskaffenhet.

I Wisby finnes ett Gymnasium och en högre Lärdoms-Skola med 3 Apologist-klasser; Apologist-skolan besökes af ett stort antal lärjungar.

För Gottlands National-Bevärings behof finnes i staden en undervisningsanstalt i de ämnen som tillhöra Linie-Officerare-examen äfvensom ett Artilleri-informations-verk; under år 1842 är på grund af dertill lemnadt statsanslag vid sednaste Riksdag en lägre Navigationsskola öppnad för 30 elever, dessutom finnes härtill en förberedande skola för skeppsgossar och jungmän som sedan några år varit i gång och besökes årligen af några och och tjugo elever. Skolan underhålles af Gottlands Sjömannasällskap.

En Handels-skola kommer nästa år att i staden upprättas, enligt derom träffad öfverenskommelse och fattadt beslut inom Handels-Societeten.

För fattiga barns undervisning är i staden väl besörjdt, och med nit och omsorg vakas deröfver. Ett välgörande Sällskap underhåller en skola efter Bell Lankansterska metoden, der 120 fattiga gossebarn njuta fri undervisning.

Uti Fruntimmer-samfundets skola, nu mera efter Samfundets höga Beskyddarinna kallad Drottning Desiderias skola, undervisas omkring 40 fattiga flickor, utom i läsa och skriva, äfven i sömnad; hvarförutan finnes en af borgerskapet inrättad Söndags-skola, hvilken genom frivilliga bidrag af stadsberne underhålles och flitigt besökes af handtverks-lärlingar och några gesäller. För bemedlade föräldrars barn, underhålles och förestås af

en

en prestman en Vexelundervisnings-skola, som nu besökes af 80 à 100 barn. Enligt Borgerskapets gjorda löfte för vinnande af Nådigt bifall till ansökan om en tredje Lärare vid Apologist-Skolan, skulle en förberedande Läroanstalt till Apologistklasserne alltid underhållas i staden, och hvartill nyss omförmälda Vexelundervisnings-skola var afsedd, som då ägde en rymligare lokal.

Flera mindre privata skolor finnas äfven, de flesta för flickebarn.

Länets helsovård är koncentrerad i staden, hvarest Hospitalet, Kurhuset och Lazarettet äro belägna, äfvensom Apothekeket, det enda i Länet befintliga, hvilket dock för behofvet är befundet tillräckligt. Båda Provincial-Läkarne äro äfven boende i staden.

De fattigas antal inom staden är beklagligtvis stort och får staden stundom tillökning i deras antal genom afsigkomna bönder, hvilka för en ringa penning inköpa någon gammal koja och efter kort tid med talrik barnskara falla stadens fattigvård till last. En tillökning i fattigantalet uppkommer äfven understundom utaf afskedade artillerister tillhörande garnisonen, samt deras hustrur och barn, men hvilkas underhållskostnad, nu mera sedan härtill statsbidrag erhålles, vållar föga tunga för staden.

Arbetsförtjenst under sommaren saknas icke, då det ofta är brist på arbetare och dagsverkspriserna lika höga om icke högre än i de flesta mindre städer. Till de fattigas understöd taxeras stadens invånare, hvarförutan något litet af tolagsmedlen tillflyter fattigkassan. Dessutom utdelas årligen till Jul 1,000 R:dr R:gds, utgörande intressen af ett donerat kapital.

Till att befordra omtänka och sparsamhet bland den arbetande klassen har förut nämnda Sällskap för välgörandet år 1830, under sin garanti, stiftat en Sparbank, hvaruti insatserna vid 1842 års slut uppgingo till 22,870 R:dr 8 sk. Banko. Sällskapet har likväl ännu (1842) icke haft den tillfredsställelsen, att den folkklass, för hvilken Sparbanken egentligen blifvit inrättad, till stort antal deraf dragit fördel.

Inom staden finnas Byggnads- och Brand-ordningar, öfver hvilkas efterlefnad hand hålles.

För hamnen är särskild hamn-ordning. Hamnen är för det mesta kringbyggd med träd-quay. Men denna hamn, som utgör ett hufvudsakligt vilkor för stadens uppehåll och förkofran, är nu mera allt för grund för djupgående fartyg; den har endast 9 fots djup, hvilket vållar den stora olägenhet, att många fartyg måste, sedan de i hamnen intagit halfva lasten, ankra ute på den osäkra redden för att intaga återstoden.

På grund af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Proposition till Rikets Ständer vid sista Riksdag, med vidfogad ritning och kostnads-förslag, uppgående till 119,000 R:dr Banko, har staden till byggnad af en ny hamn, utanföre den gamla, erbållit ett Stats-anslag af 79,000 R:dr Banko, emot förpligtelse att icke allenast sjelf bekosta de efter kostnads-förslaget felande 40,000, utan jemväl all den kostnad derutöfver som kan erfordras att fullborda den nya hamnen efter fastställd plan.

På hösten 1842 är detta maktpåliggande och svårt utförbara arbete påbörjadt.

Wisby är den enda stad i Norden, som förvarar många och stora fornlemningar af 12:te och 13:de seklens byggnadskonst. Några bland de i ruiner stående Kyrkorna utmärka sig synnerligen genom ett ädelt och snillrikt byggnadssätt. Ovedersägeligen vore det en stor förlust om dessa vackra minnen genom tidens åverkan skulle gå förlorade, synnerligen då de, med användande af icke betydlig kostnad, kunna i sekler bevaras; ty deras fasta byggnadssätt, af bruten och huggen kalksten, garanterar härföre; de skulle ock nu befinnas i vida bättre skick än de äro, om icke mennisko-åverkan å dem i förra tider hade åstadkommit den mesta förstörelsen. Ett litet anslag, till underhåll af stängsel, m. m. vid ruinerna, har af Hospitals-medlen härstädes blifvit anvisadt uti inkomsten af Hospitalets tomtören i staden.

Stadens inkomster af hamn- och bro-penningar, den tolagen tillhörande fattigvårds-afgiften, mätare-, vägare-, kokhus-, barlast- och brännepenningar, tolag, Varfvet och Beckborg hafva utgjort:

År 1838	R:dr 4,614: 21. 5.
„ 1839	„ 5,664: 21. 5.
„ 1840	„ 5,977: 47. 4.

År 1841 . . . . . R:dr 6,020: 30. 5.
„ 1842 . . . . . „ 4,801: 1. 9.

Wisby den 30 December 1843.

M. S. v. HOHENHAUSEN.

Lars Hambræus.

L. J. Gardell.
